

Ritoókné Szalay Ágnes Humanista veszprémi főpapok

Ismeretes jelensége az Itáliából hazánkba plántált reneszánsz műveltségnek, hogy az a király környezetéből hamarosan a főpapi udvarokba kerül át. Várad, Gyulafehérvár, Vác és Pécs mint püspöki székhelyek, szép reneszánsz művészeti emlékekkel együtt, a humanizmus szellemi központjaiként is ismeretesek. Veszprémből, Vetési Albert püspök hosszú kormányzási idejéből, jelentős műalkotások maradtak ránk. Hogy a megújított környezetben található-e nyoma az irodalmi-szellemi élet új formáinak is, ezt vizsgáljuk a következőkben.

Humanizmus alatt – nagyon leegyszerűsítve – a továbbiakban azt a műveltségeszmeényt értjük, amikor az artes facultas a korábbi legalsó gradusból egyszerre a legfelső szintre lépett. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy tananyaga mélységében és szélességében is jelentősen megnőtt. Földolgozni igyekezett az ókor ismeretanyagának teljes hagyományát. Az új műveltséggel rendelkező orator és a poeta a társadalomban és a közéletben egyenrangúvá vált az évszázadokon át az elit csúcsának tekintett egyházjogászokkal. A mintát erre is Itália adta és a pápai kúria, különösen II. Pius idejében, ahol a klasszikus rétorokon csiszolódott diplomaták az udvar fényét emelték.

Mátyás király környezetében az első ilyen új típusú államférfi Janus Pannonius, aki azért mindkét jog doktora is volt. Példáját attól kezdve tekinthetjük követendőnek, amikor tanulmányai helyére, Ferrarába mások is igyekeztek. Az élen itt is a király járt. Unokaöccsét, Geréb Lászlót, más báróifjakkal együtt, 1467-ben a humanizmus fellegvárába küldte tanulni. Ekkortájt, és talán éppen ezzel a társasággal jutott Vetési püspök támogatásával rokona, László is Ferrarába.

Az itáliai egyetemeken való tanítás költsége igen nagy volt. A kezdeti összeget a pártfogónak kellett biztosítani, ezt később egy egyházi javadalommal volt szokás megnövelni. Nem lehet kétségünk, hogy a kiválasztás a legtöbb reménnyel biztatóra esett. A támogatott személytől elvárták a bizonyítást. Az ifjú Vetési László valóságos mintapéldája az ambiciózus diáknak. Latin és görög zsengeit már 1469-ben elküldte Ferrarából Janus Pannoniusnak. Ismerjük a püspök-költő válaszlétét és ahhoz csatolt versét. Műveit elküldte még néhány jónevű itáliai humanistának, közöttük Giovanni Argiropilonak és Francesco Filelfonak is. Mindnyájan továbbtanulásra biztatták. Szorgalma elnyerte jutalmát. 1473-ban Vetési Albert püspök, a király akaratával is szembeszállva, neki juttatta a

veszprémi nagyprépostságot. Már ennek a dignitásának köszönhető, hogy az egyetem nevében ő üdvözölte Ferrarában a hivatalába lépő új podestát. Ez az orációja fönny is maradt. A következő évből van egy saját kezű levelünk is tőle. Az itáliai eseményekről tudósítja benne pártfogóját, a püspököt. Aláírásában, a neve után ez áll: „civilis sapientiae deditissimus et philosophiam non negligens”. Ez azt jelenti, hogy humanista stúdiumokkal foglalkozik.

1475-ben Vetési Albert mint a király követe ment a pápához. Vetési László útközben csatlakozott hozzá. Rómában ő tartotta a Mátyás nevében tisztelgő orációt. A ceremónia résztvevője Ammannati-Piccolomini bíboros leírja, hogy az ifjú szónok a követséget vezető veszprémi püspök unokaöccse, egyébként „Ferrariae ad humanitatem eruditus”. Az orációt Rómában a kúria nyomdászával tüstént ki is nyomatta. Elsőként élt a honfitársai köréből az annyira áhított hírnév megszerzésének ezzel a legmodernebb eszközzel. Műve címében már pápai cubiculariusi titulust visel. Római beszédében említ egy „libellust”, amelyet a király tetteiről készült írni a pápa számára. A politikai röpiratot nem ismerjük, de maga a terv is elárulja, hogy írója tudatosan készült az udvari humanista szerepére.

Ferrara a 15. század végén (Modena, Biblioteca, Estense)

Újabban került elő a modenai könyvtárból egy kis versgyűjteményének kézírata, 1472 előtti, ferrarai diákeveinek termése. A tizenkét darabos álló versfüzér első és záródarabja Vitéz Jánoshoz szól. Középen a nagy példaképet, Janus Pannonius magasztaló vers van elhelyezve. A többi témája a ferrarai diákélet, a pártfogók üdvözlése vagy ajándékot kísérő vers. Nem jelentős költői alkotások ezek, mégis nagyon becses relikvia az irodalomtörténész számára. Eredeti állapotában őrződött meg egy humanista ízlés szerint megkomponált versciklus a 15. századból. A kéziratosság korában ugyanis ezeknek utóbb nyoma vész. Az egyes darabokat újra felhasználják, és végül elvesznek az életműben. Olyan nagy költő, mint Janus Pannonius esetében tudomásunk van ilyen, a költő szándéka szerint összeállított és elküldött kis kötetekről, de ezek ma már nem re-

konstruálhatók. Vetési László kötetének második verse a legfigyelemreméltóbb. Ez egy sírfelirat. Először személyben szólítja meg az arra járó egy még a huszadik évét sem ért ifjút, akinek talán hamarosan meg kell halnia. Római kövek mintájára divat volt ilyeneket írni, ez mégis lírai megnyilatkozásnak látszik. A vég sejtése, talán a köre szánt saját sírfelirata. 1475-ös római útja után már nincs több adatunk az ifjú Vetési Lászlóra. A vele együtt Ferrarában tanulók közül vele egyidőben halt meg a Pálóczy és a Perényi család egy-egy ifjú sarja is, mind a ketten püspökségek várományosai. Csak Geréb László váltotta be a hozzá fűzött reményt.

A veszprémi nagyprépost címét és javadalmát ezután a morva Ladislaus Bozkovicz kapta. Ő is unokaöcs volt, Prothasius olmützi püspöknek, Mátyás király hűséges hívének rokona. 1470-ben Mátyás bécsi tartózkodása idején iratkozott be az egyetemre. Ekkor történhetett a bemutatkozás. További tanulmányait Itáliában folytatta. Kapcsolatban volt Galeotto Marzioval, Prothasius püspök és Janus Pannonius közös humanista barátjával. Már mint veszprémi prépostot említik 1481-ben Ferrarában. A következő évben beírta nevét a római Szent Lélek Társulat anyakönyvébe, ugyan-csak préposti címével. Ez a szokásos tiszteletadás lehetett a Kúriánál, amely megelőzte hazatérést.

Más káptalanok statútumaiból tudjuk, hogy időről időre illet a tanulmányokról számot adni, illetve a javadalmat elfoglalni. Bozkovicz Veszprémbe való hazatérése egybeesik a régi barát, Galeotto itteni feltűnésével. Feltételezzük, hogy az ifjú főpapot kísérte nagybátyja megbízásából. Galeotto otthonosan mozgott Magyarországon, már sok időt töltött itt korábban a király és Vitéz János környezetében. Forrásunk szerint vitába keveredett a szenvedélyesen polemizáló Petrus Nigri domonkos teológussal. Őt Mátyás hívta meg Würzburgból az erősen támogatott budai studium generale professzorául. Solymosi László hívta fel a figyelmet arra, hogy a domonkos nagykáptalan idején folyt a veszprémi rendház erőyes átszervezése is. Vetési püspök koadjutora, Szegedi Péter is domonkos volt. Galeotto feltűnésekor a káptalanban is lehetett olyan személy, aki felkészült volt egy vitára. Branda kardinális ugyanis a veszprémi káptalan számára is biztosított egy helyet a pavai domonkos kolostor melletti egyetemi kollégiumban teológiai tanulmányok folytatására. Mindez arra mutat, hogy a szabadelvű nézeteket valló Galeotto és a humanista tudományok ádáz ellensége, Petrus Nigri között a vita nem folytatott egyenlő eséllyel. Végül is elfogyván az érvek, Galeotto tettelegességre vetemedett, amit azután kiátkozás követett.

Az 1480-as években Ladislaus Bozkovicz prépost családjának már sok tagja élvezte a királyi rokonszenvét. Bátyja Mátyás cseh kancellárja volt, urát mindenüvé kísérte. Feltehető, hogy a prépost

is többnyire az udvarban tartózkodott. De 1485-ben, egy tragikus eset miatt, a király valamennyi-üktől megvonta bizalmát. Ladislaus ekkor elhagyta Magyarországot. A morvaországi Trebovában telepedett le. Felmentést kért és kapott a felvett kisebb rendek alól, és családát alapította. Ő az első főúr morva földön, aki környezetét az itáliai és bizonyára a magyar reneszánsz mintájára alakította. Példája követőkre talált.

A veszprémi nagyprépost javadalma ezután is az itáliai tanulmányokat szolgálta. 1489-ben Csicseri Orosz Péter szerepelt ezzel a címmel Ferrarában. Az Ung megyei család sarja még Vetési püspök idejében juthatott Veszprémbe valami javadalomhoz, de további évei már Vitéz János püspökségének idejére esnek.

I Præsentis mibi penitusq; contemplanti Pater Sanctissime atq; optime Sicut Pontifici maximo ad hoc spectata sanctimoniam fulgore virtutum et altissimi dignitatis gradu præluere. vti non eos solum qui vitam agunt: sed quos vel a mundi principio omnis est admirata seculi memoria: in omni præstante genere facile ante eos. Non sine magno equidem timore: ego puillus bonum. Sed ad præloquendum apertio in hoc amplissimo et sacro tuo pontificio fenatu. Ad dubitans videlicet hoc tam arduum munus ob tenuem ingenij facultatem mei et ceterum dicendi. Usum egre consumatur iri posse fretus tamen tua benignitate et tue nature clementia Pater indulgentissime paucis ediderim cur ab bifce incliti Pannonuz ac Bohemorum Regis Dathie legatus optimo dignissimoque presule Vespriemensi Biberio ac magnifico et generosi animi principis Jobanne rebus tuam ad sanctitatem ventum sit. Que sunt in summe et honestissime cause. Prima atq; precipua illa est q; cum omnino Pannonuz Regis a primis illis temporibus quibus e regis vera Christi fides colere cepit sancte Romane ecclesie parentissimi ecclesie filij licet debiri eorum fuerat officij. propter summe. Romanis pontificibus præstiterint obedientiam et eorum iussu q; diligentissime obissent. suarum partium duxit esse rex Dathias vt est animo magno et excollo vt viget ingenij a crimina singuli vt pollee omni fulgore virtutum laudatissimaz maiorum suorum consuetudinem referre. necq; sanctitudini more christiani summi principio et obsequentissimi filij debitam prestare obedientiam. Hinc enim clarissimus ille princeps cuius fama decus et gloria ipsedem oceanum refonnet finibus quibus terraruz

Vetési László beszéde a pápa előtt. Róma, 1475. (OSZK. RMK. III. 88.)

Az ifjú Vitéz János veszprémi püspök, az érsek és Janus Pannonius rokona, nem volt Ferrara neveltje. A hagyományos bolognai és padovai tanulmányokkal lett decretorum doctor. A kortársak közöttük Galeotto Marzio is, humanista műveltségéért becsülték. A bécsi Sodalitas Litteraria Danubiana 1497-ben őt választotta első elnökévé. Ábel Jenő a tudós társaság történetével foglalkozva nem talált elégséges magyarázatot arra, hogy miért éppen őra esett a választás. Irodalmi munkálkodásának ugyanis nem maradt emléke. Diplomata volt, 1476-tól alkalmanként, 1480-tól a magyar király állandó ügyvivője a Szentszéknél. Római házánál ifjú rokonait neveltette jó nevű tanárok felügyeletével. A király halálhírére tért haza. A trónviszályban, hogy a püspökségét megvédje, Miksa mellé állt. Jutulmul kapta a bécsi püspök-

ség adminisztratíváját. Ettől kezdve Veszprémben, illetve Bécsben élt. Fraknoi részletesen megírta életrajzát, de veszprémi udvaráról ebben nem sok szó esik. Ábel úgy gondolta, hogy talán mint mecénást, a humanisták pártfogóját tisztelték meg a princeps címmel.

Vitéz pártfogoltja volt egy időben Girolamo Balbi, a kalandor költő, akinek kanyargós életútja a gurki püspökségtől a velencei szegényházig vezetett. Élete első felében többször is tartózkodott Magyarországon. Minket most csak az első látogatása érdekel. Vitéz Jánossal Rómában ismerkedett meg. Meghívására, 1493 telén Sümegen és Veszprémben nála vendégeskedett. Balbi háláját az 1494-ben Bécsben megjelent verskötetében róttá le. Ebben több vers is szól a veszprémi vendégeskedésről, a püspök környezetében élvezett szellemi időtöltésről. Balbi tudósítása szerint a művelt társaság ott együtt olvasta az ókori szerzőket a „poetae novi”-val. Felsorolja Janus Pannoniust, és másokkal együtt a ferrarai Tito Strozziát és Lodovico Carbót. A közlést óvatosan kell vennünk, mert ezekkel a szerzőkkel korábban már egy francia pártfogója udvarát is benépesítette. Hogy mégiscsak igazat mond, azt talán egy újabb szerző felvonultatása valószínűsíti. Firmicus Maternust említi még, az ókori népszerű asztrológiai kézikönyv szerzőjét. Más forrásból is tudjuk, hogy ez a mű ezekben az években kézben volt Magyarországon. Akkor Veszprémben is olvashatták. Egy másik versében leír egy kútát, amelyet a püspök megújított, és ahol ezután a műszak új otthonra letek. A víz egy ifjú vállán lévő megdöntött urnából ömlött a medencébe. A pontos leírás ráillik egy műalkotásra. Ilyen vízöntő szobrok az ókori Itália területén szép számmal kerültek elő. Vitéz János hozhatott ilyet magával Rómából, de lehetett az egy antik mű másolata is. Az Aquarius/Vízöntő és Firmicus Maternus mindenképpen kapcsolatban voltak egymással. A kút körül, ahogy Itália-szerte, úgy Veszprémben is összejöhetett egy irodalomkedvelő társaság.

Iff. Vitéz János püspök (1489–1499) pecsétjén lévő cimere, 1493. március 23.

Balbi leírása annyira tárgyyszerű, hogy a kút azonosítására is kísérletet tehetünk. Solymosi László és

Tóth Sándor helyismerete segítségével a Komakútra gondolhatunk. Ez a vártól „ezer lépésnyire” van, egy kis hegy lábánál. A középkorban is, később is a közelében volt a püspöki majorság. A múlt században a kút környékén régészeti feltárást végeztek, erről az egykorú jelentés így számol be: „az 1863. évi ásását alkalmával a föld mostani színén két öllel alább találták meg a kút régi nagy faragott kövekből készült párkányát – ezen alul egy másik, még sokkal régebbi fapárkány volt és van, melynek fája koromfekete és kőkemény –, a kőpárkány egyik darabjára bevésvé ezen betűk találtak: Z · O · D · R · MC = 1100 – hogy a mostani, meglehetősen egyenes helyen völgy volt, mutatja az, hogy a kőpárkány alatti fapárkány – északi –, a város felüli darabjánál egy vályú van fából, és még egészen ép – a föld alatt, ami arra mutat, hogy a víznek kifolyni kellett, és hogy oda itatni jártak, s a kút körül 2–2 1/3 0 mélységben tölgyszék és –gyökerek találtak az elmaradványok, pedig mostan azon völgytől, mellyel összekötte lehetett, legalább három öllel magasabban fekszik.”

Tehát a hegy lábánál jóval a mai szint alatt volt valaha a kút. A környéke őstölgyes, ide jártak itatni a pásztorok. Igazi bukolikus táj. Díszes építmény lehetett, rajta az építető neve és az évszám. Nagyon valószínű, hogy ott rejtőzik még ma is a föld alatt a Balbitói megverselt kút, ahol a püspök és baráti társasága összegyűjtött, hogy a régi és új költőket olvassák, közöttük a házigazda hírneves rokonának, Janus Pannoniusnak verseit.

Hogy kik voltak a társaság tagjai, arról nem sokat tudunk. Az ifjabb Vitéz Mihály, a püspök unokaöccse bizonyosan, mert őt Balbi többször megemlíti. Modrus Bertalan kanonok is közöttük lehetett, mert ő később is Vitéz Jánossal volt Bécsben, egy ideig meg Geréb László vikáriusa volt Gyulafehérvárott. A többiek neve a kúttal együtt betemetődött. Csak Girolamo Balbinak köszönhetjük, hogy emléküket fenntartotta, és Vitéz János veszprémi püspök portréját gazdagabbá tette.

A veszprémi főpapokkal kapcsolatos adalékok a 15. század utolsó harmadából származnak. Azokból az évtizedekből gyűlték össze, amelyekben a többi püspöki székhely humanista emlékeit is számon tartjuk. Nem kétséges, hogy Veszprém ezek után ugyanúgy helyet kell hogy kapjon közöttük a már majdhogyanem kánonná merevült sorban.

De akár életeszmény és magatartásforma volt a humanizmus, mint Vetési László esetében láttuk, akár értelmet mozgó, pihentető időtöltés, mint Vitéz János környezetében olvastuk, nem alakította át a főpapi udvarok életét. Nálunk a püspöki udvarok is, a káptalanok is a liturgia, az egyházi funkciók kereteihez igazodtak. Valós képet csak úgy kapunk róluk, ha könyveikkel kapcsolatban a káptalani könyvtár használatát együtt vizsgáljuk a magánolvasmányokkal. Bármilyen ked-

ves is egy műszakút rekonstruálása, hiányérzetünk marad. Tudjuk, hogy aki azt állította, az bizonyosan megrendelője volt a székesegyház vagy valamelyik más templom ékes berendezési tárgyának is.

Addig is, amíg Veszprémből is előkerül egy reneszánsz tabernákulum, a város egy kicsit a magáénak érezheti a római Santo Stefano Rotondo fehérmárvány remekét. Állíttatója, Vitéz Mihály római penitenciárius, veszprémi kanonok és budai főesperes, korábban a veszprémi társaság tagja volt. A reneszánsz remekmű az őszinte devóciót szolgálta, felírata klasszikus mértékbe, hexameterbe szorítva, humanista alkotás:

„Christi corpus ave sacra de Virgine natum.”

Irodalom

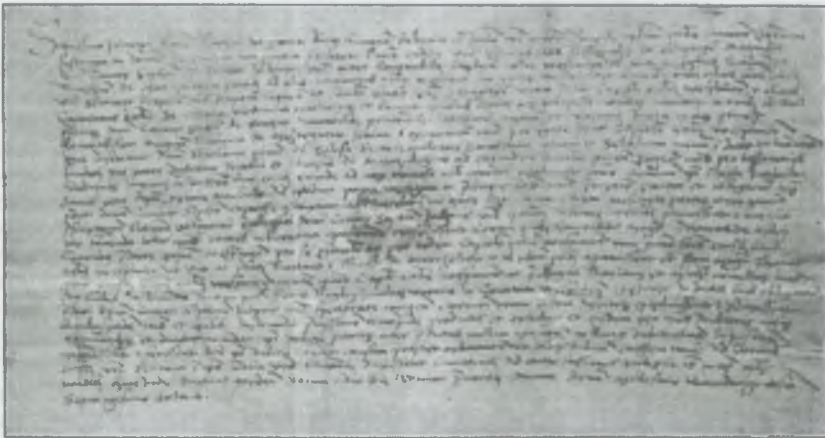
RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: Egy ideális fejedelem és ideális városa a morya reneszánsz kezdetén. (In: Annales de la Galerie Nationale Hongroise – A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve. Budapest, 1991.) 79–83.

RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: A veszprémi camena. (In: Klaniczay-émlékkönyv. Budapest, 1994.) 101–109.

RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: Le poesie sconosciute di Ladislao Vetési. (In: Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe. Budapest, 1994.) 203–209.

SOLYMOSI László: Könyvhasználat a középkor végén./ Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban. (In: Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Budapest, 1989.) 77–119.

Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században. Veszprém, 1996. 90–97.

Vetési Albert által kiadott oklevél belső és hátdoldala 1478-ból (Érseki Levéltár, Veszprém)

Vetési Albert
(1410 k. – 1486)

Vetési László
(15. század második fele)

87558

023822

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

VÁR UCCA TIZENHÉT
VI. évfolyam, 1. szám
1998/1.

Sorozatszerkesztő:
Géczi János

VETÉSI ALBERT ÉS VETÉSI LÁSZLÓ-ÖSSZEÁLLÍTÁS

Vendégszerkesztő:
Brassal Zoltán

Szerkesztő:
Géczi János

Kiadói előkészítő:
Kilián László

Felelős kiadó: Művészetek Háza igazgatója, Fenyvesi Ferenc

Tördelés: Szijártó Sándor
Nyomdai munkálatok:
Veszprémi Nyomda Rt., Kapolc

A szám megjelenéséhez támogatást nyújtottak:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata
Veszprém Megye Önkormányzata

ISBN 963 9105 13 9
ISSN 1217 1913

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 497...../19 99. sz.

Tartalom

Humanista főpapok

Ritoókné Szalay Ágnes: Humanista veszprémi főpapok	7
--	---

Vetési Albert (1410 k. —1486)

Makkay József: Vetési Albert veszprémi püspök	13
Fraknói Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái	19
Kollányi Ferenc: A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története (részlet)	26
Lukcsics József: A veszprémi püspökség római oklevéltára III. kötet (részlet)	27
Lukcsics József: Hunyadi Mátyás király Vetési Albert ellen	31
Fügedi Erik: Uram királyom... (részletek)	32
Rainer Pál: Vetési Albert élete veszprémi püspökké való kinevezéséig	41
Körmendy József: Vetési Albert Veszprémben	46
Rozner Csaba: Vetési Albert életútja 1458—1486 között	48
Rainer Pál: Vetési Albert püspök származása, családja, rokonsága	71

Vetési Albert hagyatéka

Gutheil Jenő: Mátyás korának veszprémi emlékei	81
Gutheil Jenő—H. Gyürki Katalin: A veszprémi Szent György egyház és konzerválása	87
Egyed Edit: Vetési Albert püspök velencei casulája	90
H. Gyürki Katalin: Mátyás király és a művészet (részletek)	98

Vetési Lászlótól

Vetési László levele Vetési Alberthez (1474. február 10.)	103
Beszéd a legfelségesebb és legszentebb IV. Sixtus pápához	104
Vetési László versei (latinul és magyar fordításban)	111

Vetési László

Janus Pannonius levele Vetési Lászlóhoz	119
Hegedüs István: Vetési László és Janus Pannonius	119
Békesi Emil: Vetési László apostoli kubikularius	119
Husztai József: Francesco Maturanzio magyar vonatkozású költeményei (részletek)	120
Veress Endre: Vetési László ferrarai tanulmányai	122

Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása (részlet)	122
Tardy Lajos: Régi magyar követjárások Keleten (részlet)	123
Ritoókné Szalay Ágnes: Vetési László vershagyatéka	124

Függelék

Ritoókné Szalay Ágnes: A veszprémi Camena	133
Körmendy Kinga: A studia humanitatis magyarországi állomásai a bécsi egyetemig	138

Bibliográfia (Összeállította: Rainer Pál)	147
--	-----

Utószó (Brassai Zoltán)	153
--------------------------------------	-----